

vet i oversigtsværkerne; derimod er teksterne for overfladiske, og den historiske sammenhæng lykkes det ikke Broby-Johansen at fremstille. Det er ikke tilstrækkeligt at opsætte billederne kronologisk og dertil knytte en kommentar af mere eller mindre anekdotisk karakter.

Der er i teksterne en undertone af, at »billederne taler for sig selv« på grund af deres »dokumentariske kraft«, en vending, som netop er gængs hos den type af kunsthistorikere, som Broby-Johansen altid selv har villet distancere sig fra.

Resultatet er i vid udstrækning en personfiksering på de enkelte malere fremfor en fremhævelse af billedernes sammenhæng med de økonomisk-sociale konstellationer på de forskellige udviklingstrin, et forhold, der også bliver væsentligt for hele begrebsapparatet. Således bliver virkeligheden f. eks. ofte blot omtalt som »barsk« eller »skånselsløs«, bestemmelser der er for uklare i sig selv. Denne begrebmæssige uklarhed, som også slår igennem, når forfatteren anvender termerne »realisme« og »naturalisme«, har nok sin forklaring i, at Broby-Johansens teorier er for ukonsistente; de stemmer ikke helt overens med hans engagement i arbejderklassens sag.

Lars Dybdahl

Gunnar Sandfeld: *Komedianter og skuespillere. Dansk teaterliv uden for hovedstaden o. 1790–o. 1870.* (Nyt Nordisk Forlag – Arnold Busck, 1971). 400 s.

Med denne bog har Gunnar Sandfeld afsluttet sit stort anlagte værk om det rejsende provinsteater, som han i 1962 begyndte med »Thalia i

provinsen. Dansk provinsteater 1870–1920«, udsendt af Jysk Selskab. Mens »Thalia« og fornemmelig seriens anden del »Teaterkunst på små scener. Mellem to verdenskrige« (1969) behandlede perioder, der ikke tidligere havde været gjort til genstand for samlet fremstilling, er der skrevet ganske meget om den ældste tid. Det er imidlertid Sandfelds fortjeneste ved studier i et omfattende arkivmateriale i Rigsarkivet, Det kgl. Bibliotek, Teatermuseet, et par lokalhistoriske arkiver m. v. samt ved en gennemgang af, hvad der forekommer at være hele den trykte litteratur og en lang række aviser, at have skabt en endegyldig skildring af en side af provinslivet, der, hvor bizar den end ind imellem yttrede sig, spillede en stor rolle for mange mennesker. »Endegyldig« betyder naturligvis ikke, at der ikke fortsat vil være rigelig plads for detailstudier.

Det hele begyndte i Odense i 1789, først med et borgerligt initiativ, der et par år efter blev fulgt op af den fynske adel, der spillede med indkaldte tyske selskaber. Populære blev disse selskaber aldrig; men endnu et par årtier ind i 19. århundrede var der dog basis for deres virksomhed. De rejste som de samtidige og senere danske i hele provinsen. 1795 kom den første teaterbygning, også i Odense, og året efter satte man her det første rent danske personale på scenen. Otte år senere nød fire byer i Jylland æren af den første danske turné med skuespil på modersmålet – og hermed var en udvikling startet, som efterhånden foldede sig ud i en farverig mangfoldighed, båret af ildhu og af dødsforagt for de besværligheder, som transport- og sceneforhold skabte for udøverne. Med vanlig dramatisk sans afmaler Sandfeld et miljø og en tilværelse, der for

en moderne betragtning har været rent utrolig. Som i de øvrige bøger har han skaffet sig et væld af oplysninger om miljøets mennesker, og i biografiske afsnit giver han data og vurderinger. De sidste kan næppe stå alene; i mangfoldige tilfælde vel ikke engang stå, for hvad er »stor«, og hvad er »talent«, når kritikken er så sparsom og tilfældig – og når Over-skou er så partisk?

Foruden de egentlige provinsselskaber behandles – maliciøst – »kongelige« turneer og de dramatiske selskaber med deres dilettanter. Om end der for de sidstes vedkommende var meget grinagtigt iblandt, opfyldte de dog den vigtige mission, at de skaffede deres publikum i kontakt med teatret, »mindede« dem for det. Og så er det forresten et spørgsmål, om de ikke ofte var bedre kørende med talenter end mange af de professionelle selskaber.

Af særlig interesse er de to sidste afsnit: forestillingerne med en fuldstændig gennemgang af repertoiret, skuespillenes sceniske virkning og spillet samt vurderingen med offentlig kritik og private meninger. Her får forfatteren virkelig en del frem af det, som giver tidsfornemmelse – og derved bogen helhed. Lad så være, at detaljerne – bortset fra repertoiret – kun kan hentes få steder fra. Der er ingen grund til at tro, at de ikke er typiske.

Om bygninger og en del personer m. v. gives supplerende oplysninger i fyldige billedtekster, et ditto kilde- og litteraturafsnit giver grundmaterialet. Men der er ikke egentlige noter og henvisninger. Det er kun delvis en skam, for identifikationen i teksten er i almindelighed således, at kilden ret let lader sig finde i oversigten. Et personregister og et titelregister slutter bogen.

I 1805 skrev litteraten Jens Kragh Høst, at teatret almindeligt kun betragtedes som tidsfordriv, et sted, hvor de »af arbejde udtømte menneskeklasser« søgte hen for adspredelse og hvile. Så gammel og måske ældre, er debatten om teaterkunstens mission. Den er stadig løbende med sine hundredeogsytten meninger; men det må indrømmes, at det gamle teater kun i få stunder – tilsyneladende i al fald – har givet mere end det, Høst nævner. Somme tider gav det meget ufrivilligt; det lægger Sandfeld heller ikke skjul på.

En ting, som hans tidligere bøger har gjort sig så meget fortjent ved: udblikket til tiden og de almindelige forhold, er i denne sidste i nogen grad ladt i stikken. Stoffet har været stort, og chancen for at få det meste med har ikke kunnet modstås. Derfor vel også de irriterende ret omfattende petittrykte afsnit, hvor der ellers gemmer sig nogle af de fornøjeligste detaljer.

*Finn H. Lauridsen*

*Erling Pade: Kulsejlet og andre ældre ventilationssystemer. En kulturhistorisk skitse. (Høst og Søn, 1972). 72 s.*

I sejlskibenes tidsalder var udluften et stort problem på skibsdækkene. Dels skulle mandskabet have frisk luft, og dels måtte man modvirke råd og svamp. Til den ende konstruerede man kulsejlet, en lodretstående sejldugstragt, der opfangede vinden og ledte den ned på skibsdækkene.

Museumsdirektør, dr. phil. Henning Henningsen har opfordret forfatteren til at tage dette emne op og besvare spørgsmålet, om kulsejlet er en dansk opfindelse. Resultatet er blevet en